

УДК 37.035.3–057.87

Г. М. МЕЛЬНИК

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ В УМОВАХ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті висвітлюються питання стосовно реалізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках з трудового навчання в умовах проектно-технологічної системи.

Ключові слова: методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, проектно-технологічна система навчання, уроки трудового навчання.

Г. Н. МЕЛЬНИК

УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся реализации учебно-познавательной деятельности учащихся на уроках трудового обучения в условиях проектно-технологической системы.

Ключевые слова: методы стимулирования учебно-познавательной деятельности учащихся, проектно-технологическая система обучения, уроки трудового обучения.

H. N. MELNYK

EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY OF PUPILS IN CONDITIONS OF PROJECT-TECHNOLOGY SYSTEM

The questions concerning realization of the educational and cognitive activity of pupils at the lessons of labour in conditions of project-technology system are described in the article.

Keywords: educational cognitive activity, stimulating methods of education and cognitive activity pupils, project-technology system teaching, the lessons of labour.

Сучасне суспільство потребує всебічно підготовлених фахівців, які мають глибокі професійні знання, стійкі навички та вміння, готові творчо нешаблонно мислити, самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися у професійній інформації, обсяг якої постійно зростає. Виховання такого фахівця можливе лише за умови залучення учнів до активної роботи на заняттях, розвитку в них прагнення вивчати нове; що надає діяльності свідомого характеру. Навчання як діяльність проявляється там, де дії особистості керуються свідомою метою засвоїти певні знання, навички, вміння, досвід діяльності.

Розкриттю суті, структури та змісту навчально-пізнавальної діяльності учнів присвячено роботи Ю. Бабанського, Н. Менчинської, І. Огороднікова, Д. Пеннера, М. Сказкіна й інших науковців. Психологічні основи організації навчального процесу досліджувалися П. Гальперінім, В. Крутецьким, І. Ланіною, І. Лернером, О. Леонтьєвим, В. Онищуком, А. Петровським, Н. Талізінною, Г. Щукіною. Узагальнені характеристики навчальної діяльності проаналізовані у працях М. Барболіна, Б. Коротяєва, Є. Машбіца, В. Титаренко й інших вчених

Метою статті є розкриття сутності навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання та висвітлення деяких підходів і особливостей її організації в умовах проектно-технологічної системи.

Людська діяльність має багато різних видів і форм, генетично вихідною основою яких, є трудова діяльність. Її історичний розвиток породив інші види діяльності – ігрову, навчальну, наукову тощо. Всі види діяльності, в тому числі навчальна, за відмінності свого конкретного змісту мають загальну структуру: потреби і мотиви, завдання, дії, операції.

У навчальній діяльності засвоєння знань відбувається в єдності із засвоєнням способів дії з ними. Внутрішній процес засвоєння знань складається з таких ланок: сприймання – осмислення і розуміння – узагальнення – закріплення – застосування на практиці [4].

Існують два типові варіанти навчальної діяльності учня: навчальна діяльність відбувається під керівництвом учителя або здійснюється учнем самостійно. Ми виходимо з інтеграції цих варіантів, залишаючи керівну роль вчителя, але надаючи учневі можливості визначати напрямок своєї роботи, спектр змістових цілей, здійснювати вибір форм та методів навчальної діяльності. Цього можна досягнути, використовуючи інформаційно-комунікаційні засоби навчання, які стають «посередниками» в навчальному процесі, посилюючи як роль вчителя, так і учня.

Результати навчання виявляться корисними в пізнавальному і діяльнісно-перетворюючому плані і служитимуть основою та засобом отримання нових знань і перетворення дійсності в тому випадку, якщо вони відображатимуть взаємозв'язок фундаментального і прикладного знання.

Нині навчальна діяльність як особлива форма учіння виступає як спеціальний об'єкт організації (самоорганізації), управління (самоуправління), контролю (самоконтролю). Вона означає «відтворювальну» діяльність, в результаті якої відтворюються не тільки накопичені людством знання та вміння, але і ті якості, що історично виникли і лежать в основі теоретичної свідомості та мислення – рефлексія, аналіз, уявний експеримент [5].

Мета, зміст і способи навчальної діяльності закладені в навчальну програму, тому навчальний процес, в який включається учень, може протікати неоднаково з різним прикладенням сил, активності, самостійності суб'єкта – учня. В одних випадках процес його діяльності має репродуктивний характер, в інших – пошуковий, ще в інших – творчий. Саме характер протікання процесу діяльності і впливає на кінцевий її результат – на характер набуття умінь і навичок.

Використання знань завжди пов'язане з певними труднощами, які учень повинен долати. Проте без певної підготовки йому це зробити важко. Тому доцільна поступова підготовка учнів від простого зацікавлення до активної творчої пізнавальної діяльності. Її можна здійснити в процесі індивідуального підходу до кожного учня та синтезу традиційних і нетрадиційних організаційних форм, методів, прийомів навчання й контролю.

Право педагогів на творчий вибір форм і методів навчання, зокрема таких, що сприяють підвищенню активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці, закріплено в Законі України «Про освіту» [2].

Як показала практика, метою управління процесом засвоєння знань у навчанні є внесення певних змін в навчально-пізнавальну діяльність учнів. До функцій учителя входять не тільки повідомлення знань учням, а й управління процесом їх засвоєння, тобто створення для цього оптимальних умов, що сприяють формуванню пізнавальної самостійності та ініціативності.

Навчально-пізнавальна самостійність учнів визначається умінням розпізнати ту чи іншу деталь, об'єкт, підібрати для виконання певної операції необхідний інструмент, визначити технологічну послідовність виготовлення виробу тощо. Пізнавальна ініціативність проявляється у свідомому потязі до нових знань, набутті трудових умінь, бажанні виконувати трудові завдання без примусу вчителя.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів здійснюється не тільки внаслідок упровадження нових форм і методів активного навчання – таких, як педагогічні й ситуаційні ігри, групова та індивідуальна робота вчителя з учнями тощо, а й шляхом удосконалення традиційних форм і методів.

Так, Б. Коротяєв [3] визначає творчу навчально-пізнавальну діяльність як сферу, в якій фокусуються всі проблеми шкільної практики: ставлення учнів до навчання, підвищення якості знань, розвиток творчого мислення, формування наукового світогляду, методів пізнання й

пізнавальних здібностей високого рівня. Дійсно знання та вміння, набуті учнями в процесі самостійного пошуку, не потребують заучування, вони є власним доробком особистості.

Засвоюючи знання, людина нічого в них не змінює, тоді як предметом зміни в навчальній діяльності є сам суб'єкт, який здійснює цю діяльність і здобуває нові знання. Результатом його діяльності стають нові пізнавальні можливості та практичні дії [6]. Навчальна діяльність спрямована на засвоєння знань, алгоритмів розв'язання навчальних задач, оволодіння узагальненими прийомами і способами дій, у процесі чого розвивається той, хто навчається.

Організація мислительної активності, розумової праці є складнішим завданням і вимагає певної системи роботи вчителя щодо навчання учнів думати. У процесі уроків з обслуговуючих видів праці важливо поставити учня в таку ситуацію, щоб він не просто виконував трудове завдання за зразком чи готовою вказівкою вчителя, а намагався вносити найпростіші зміни. Спроба, прагнення вносити зміни є початком активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Споукання учнів до висловлювання своєї думки призводить до мислительної діяльності. Нехай учні сперечаються, висловлюють свою думку із найрізноманітніших питань виконання трудового завдання. Треба намагатися, щоб кожен учень прагнув до самостійності, вмів доводити свою точку зору і піддавав сумнівам способи, технологію виготовлення, конструкцію виробу, прийоми роботи, оскільки із сумнівів, як відомо, починається творчість.

У процесі роботи активізується діяльність учнів. З цією метою при викладенні нового матеріалу необхідно створювати проблемні ситуації, ставити перед учнями проблемні завдання.

При проведенні уроків з трудового навчання доцільним буде використання таких типів проблемних ситуацій:

1) *конструкторські*, що виникають під час обговорення готових конструкцій, конструювання виробу за зразком, переконаструювання, конструювання виробу за власним замислом, за кресленням тощо;

2) *технологічні*, які виникають при обговоренні технології виготовлення готової деталі, виготовлення деталі за технологічною картою або складання технологічних карт, самостійного складання послідовності технології виготовлення виробу;

3) *експлуатаційні*, які виникають при вивченні принципу роботи механізму, пристрою, інструменту, правил експлуатації приладів та обладнання.

Як показує досвід, на вміло організованих уроках учні проявляють значний інтерес до засвоєння нової інформації, виконують роботу із задоволенням, швидше засвоюють загальні прийоми творчої трудової діяльності.

У процесі занять з обслуговуючих видів праці в учнів виховуються такі важливі якості творчої особистості, як спостережливість, кмітливість, вміння планувати свою роботу, прагнення вносити зміни в способи виконання трудового завдання. На уроці бажано створювати для кожного учня ситуацію хоча маленького, але успіху, коли дитина радіє від того, що бачить результати своєї праці, коли їй хочеться показати свій виріб батькам, друзям. Така організація роботи сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів і підвищує результативність їх досягнень. Практика показує, що безсистемне використання дидактичних засобів призводить до зниження активності учнів та негативно відбивається на кінцевому результаті.

У процесі навчання метод є серцевиною навчального процесу, сполучною ланкою між поставленою метою і кінцевим результатом, тому необхідно звернути увагу на необхідність правильного використання методів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів. Метод слугує для вчителя ще й збуджуючим засобом залучення учнів до учіння і є головним стимулятором пізнавальної діяльності учнів на уроці. Набір методів навчально-пізнавальної діяльності досить великий і різнобічний.

Для формування теоретичних знань використовують такі методи: розповідь, бесіду, дискусію, роботу з книгою, ілюстрацію, відеометод, лабораторний метод, практичні методи, пізнавальні ігри, методи програмованого навчання, ситуаційний метод [4].

Для формування практичних умінь і навичок використовують метод вправ, лабораторний метод, показ вчителем трудових прийомів та операцій, навчаючий контроль тощо.

Для активізації пізнавального інтересу учнів доцільно використовувати такі методи: бесіду, дискусію, роботу з книгою, демонстрацію, ілюстрацію, відеометод, лабораторний метод, практичний метод, пізнавальні ігри, методи проблемного навчання та ситуаційні методи [3].

Особливо ефективними є такі методи, як бесіда, дискусія, пізнавальні ігри, методи проблемного навчання, ситуаційний метод. У роботі вчителів праці вони використовуються найчастіше, оскільки ці методи ефективно сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання, що впливає на глибину формування знань, трудових умінь та навичок учнів.

Методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності – це сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що (порівняно з традиційними методами навчання) спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних навчальних проблем і вдосконалення навичок спілкування.

Важливу роль у підвищенні активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках з обслуговуючих видів праці відіграє виконання творчих проєктів, оскільки в будь-якому трудовому завданні можна ставити різноманітні завдання: організаційні (пов'язані з колективною працею, організацією робочого місця, трудовим процесом тощо); операційні (вибір необхідної операції); технологічні; розрахунково-креслярські; конструкторські, маркетингові тощо.

Вивчення проблеми показало, що активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів може здійснюватись двома шляхами [4].

Перший – це виявлення способів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на різних етапах уроку: при поясненні нового матеріалу та перевірці знань, умінь та навичок тощо. Тут не передбачається зміна змісту матеріалу, що вивчається, застосування нових нетрадиційних методів та прийомів навчання. Підвищення активності учнів у процесі навчання досягається внаслідок постановки питань, розв'язання нескладних технічних задач, самостійної роботи з готовими технологічними, інструкційними картками та ін.

Другий – це активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів внаслідок удосконалення змісту навчального матеріалу, використання комплексу методів, прийомів і засобів навчання (систематичне застосування дидактичних, технічних засобів, створення проблемних ситуацій, розробка творчих проєктів, використання комп'ютерного тестування тощо).

Практика показує, що неабияку роль відіграє діяльність вчителя, його ставлення до учнів, професійне вміння. Коли він із школярами привітний, бачить у них своїх друзів-однодумців, щиро ділиться з ними своїми знаннями та вміннями, тоді й учні не лише люблять такого вчителя, а й прагнуть вміти все, що вміє він.

Таким чином, для підвищення активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках з обслуговуючих видів праці вчителю необхідно удосконалювати не тільки зміст навчального матеріалу, а й способи роботи з учнями, а саме: комплексно використовувати дидактичні, технічні засоби та методи навчання, включати до структури уроку проблемні ситуації, дидактичні ігри, творчі проєкти, використовувати індивідуальні та диференційовані завдання під час проведення практичних робіт, орієнтувати учнів на самостійну роботу, ініціативність, поєднувати традиційні форми роботи учнів на уроці з нетрадиційними, розвивати стимули до самоосвіти, створювати сприятливу атмосферу навчання, забезпечувати емоційність, що сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів [4].

Використання методів активізації сприяє впровадженню в дидактичний процес технології особистісно орієнтованого навчання. Під час проведення уроку вчитель повинен з повагою ставитися до будь-якого висловлювання учня з обговорюваної теми. В таких умовах учні прагнутимуть бути «почутими», без вагань висловлюватимуть свої думки, пропонуватимуть, не боячись помилитися, свої варіанти для обговорення.

Основними факторами, які сприяють творчому ставленню учнів до дидактичного процесу і його результатів, є: професійний інтерес; нестандартний характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер занять; емоційність; проблемність [4].

Зупинимось на окремих методах стимулювання навчально-пізнавальної діяльності:

1. Метод навчальної дискусії (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу. Базується цей метод на обміні думками між учнями, вчителями і учнями, вчить самостійно мислити, розвиває вміння практичного аналізу і ретельної аргументації висунутих положень, поваги до думки інших. Навчальна дискусія використовується під час спільного розв'язання проблеми класом або групою учнів, її мета – обговорення наукових положень, даних, що потребуються безпосередньої підготовки учнів за джерелами ширшими, ніж матеріал підручника.

Під час дискусії учні взаємно збагачуються навчальною інформацією. Одні з них усвідомлюють, що ще не все знають, і це спонукає їх до заповнення «прогалів», інші – відчують задоволення від того, що знають більше за інших, і прагнуть утриматися на такому рівні [6]. Дискусія покликана не лише дати учням нові знання, а й створити емоційно насичену атмосферу, яка б сприяла глибокому проникненню їх в істину, отриманню від цього позитивних емоцій. Цей метод тільки тоді дає бажаний результат, коли навчальний процес відбувається в атмосфері доброзичливості, поваги до думки товариша, що дає змогу кожному висловлюватися, не боячись осуду, скептицизму тощо.

2. Метод створення (забезпечення) успіху у навчанні передбачає допомогу вчителя відстаючому учневі, розвиток у нього інтересу до знань, прагнення закріпити успіх. Без відчуття успіху в учнів пропадає інтерес до школи і навчальних занять, до участі в різноманітних видах діяльності.

3. Метод пізнавальних ігор – спеціально створена захоплююча розважальна діяльність, яка має неабиякий вплив на засвоєння учнями знань, набуття умінь і навичок. Гра в навчальному процесі забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження. За допомогою гри на уроках моделюють життєві ситуації, що викликають інтерес до навчальних предметів [4]. Пізнавальні (дидактичні) ігри – це спеціально створені ситуації, які моделюють реальність, з якої учням пропонується знайти вихід. Пізнавальний інтерес виникає завдяки грі, в якій учень виступає активним учасником.

4. Метод створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу – це використання цікавих пригод, гумористичних уривків, тощо якими легко привернути увагу учнів. Особливе враження справляють на учнів цікаві випадковості, несподіванки з життя й дослідницької діяльності вчених [3].

5. Метод створення ситуації новизни навчального матеріалу передбачає, що в процесі викладання вчитель прагне на кожному уроці окреслити нові знання, якими збагатилися учні, створює таку морально-психологічну атмосферу, в якій вони отримують моральне задоволення від того, що інтелектуально зробили хоча б на «йоту». Коли учень відчує, що збагачує свій багаж знань, свій словниковий запас, свою особистість, він цінуватиме кожен годину перебування в школі, намагатиметься ефективніше працювати над собою.

6. Метод опори на життєвий досвід учнів полягає у використанні вчителем у навчальному процесі життєвого досвіду учнів (фактів, явищ, які вони спостерігали в житті, навколишньому середовищі або в яких самі брали участь) як опори при вивченні нового матеріалу. Це викликає в учнів інтерес, бажання пізнати сутність спостережуваних явищ.

«Відкриття» на уроці наукових основ протікання процесів, які учні спостерігали в житті чи самі брали в них участь, викликає інтерес до теоретичних знань, формує бажання пізнати суть спостережуваних фактів, явищ, що оточують їх у житті. Тому, готуючись до уроку, вчитель повинен визначити, що в новому навчальному матеріалі може бути відоме учням, на що можна буде спертися.

Сучасна дидактика вимагає від суб'єктів учіння не тільки зрозуміти, запам'ятати й відтворити отримані знання, а й, що найголовніше, вміти ними оперувати, ефективно застосовувати в професійній діяльності й творчо розвивати. Досягненню цієї мети сприяють методи активізації навчально-пізнавальної діяльності, спрямовані на розвиток в учнів творчого мислення і здатності кваліфіковано вирішувати професійні завдання. Використання цих методів забезпечує тісний зв'язок теорії з практикою, розвиток нестандартного стилю мислення, рефлексивної сфери мислення (самосвідомості й саморегуляції розумової діяльності), створення атмосфери співробітництва, розвиток навичок спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе: учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / Ю. К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
2. Закон «Про освіту» // Освіта. – 1991. – 25 червня.
3. Коротяєв Б. І. Методи навчально-пізнавальної діяльності учнів: навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / Б. І. Коротяєв. – К.: Рад. школа, 1989. – 175 с.
4. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.
5. Сушенцева Л. Підвищення активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання / Л. Сушенцева, О. Сушенцев // Рідна школа. – 2000. – № 9. – С. 70–72.
6. Титаренко В. П. Методика викладання декоративно-прикладної творчості: монографія / В. П. Титаренко. – Полтава, 2004. – 249 с.